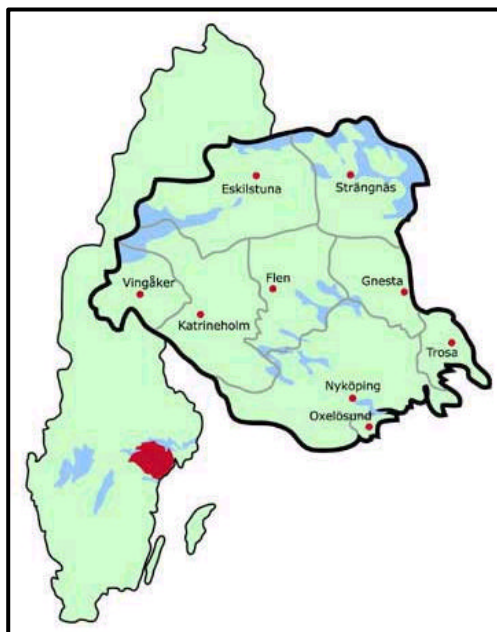

Miljömål för Södermanlands län

Regionala mål och indikatorer för miljömålet God bebyggd miljö

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

RAPPORT

Nr 2003:5

ISSN 1400-0792

God bebyggd miljö

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	5
ÖVERGRIPANDE NATIONELLT MÅL FÖR MILJÖKVALITETSMÅLET GOD BEBYGGD MILJÖ	6
PLANERINGSUNDERLAG	7
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE	10
BULLER	13
UTTAG AV NATURGRUS	15
AVFALL OCH DEPONIER	17
INOMHUSMILJÖ OCH ENERGIANVÄNDNING I BYGGNADER	19

KÄLLFÖRTECKNING

God bebyggd miljö

Inledning

Under våren 2003 har länsstyrelsen tillsammans med företrädare för kommuner och andra aktörer i länet jobbat med att regionalisera det nationella miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Övriga nationella miljö kvalitetsmål regionaliserades under 2002 och arbetet med handlingsplaner för några av dem pågår nu. Arbetet med God bebyggd miljö skiljer sig något i formen från de övriga målen och är uppdelat på 8 delmål.

För varje delmål finns en ansvarig som med hjälp av olika aktörer har arbetat fram förslag på mål för länet. I arbetet har vi också tänkt vidare mot nästa steg, på åtgärder för att nå de föreslagna målen och det arbetet kommer att ligga till grund för det än bredare arbetet med handlingsplaner som sker under 2004.

Läsanvisning

Det övergripande nationella miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö finns som en portal för delmålen och vi har inte brutit ned detta regionalt utan ganska brett beskrivit vad detta kan innebära för länet och dess nuvarande läge. Därefter presenteras delmål för delmål. För varje delmål redovisas först det nationella och sedan det regionala med tillhörande indikatorer så att målet kan mätas och följas upp. Målen förklaras i en bakgrundstext och situationen i länet beskrivs kort.

Arbetet

Följande personer har varit med i arbetet med att regionalisera miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö;

Referensgrupp: Lotta Finstorp kommunalråd Flens kommun, Gunilla Marklund Samhällsbyggnadschef Oxelösunds kommun, Anna Bergman miljösamordnare Landstinget, Christer Eklund miljö & fastigheter Länsstrafiken, Kaj Wågdahl Energikontoret, Karl-Axel Andersson miljösamordnare Trosa kommun, Patrik Nissen, länsstyrelsen, Caj Möllergren Länsstyrelsen, Agneta Wikblom Länsstyrelsen, Lena Mathiasson Länsstyrelsen, Carina Lundgren Länsstyrelsen, Eva Doyle Länsstyrelsen.

Arbetsgrupper:

Delmål 1. Carina Jönhill Länsstyrelsen, Hans Nilsson Nyköpings kommun, Monica Santa de Cruz Oxelösunds kommun, Trine Haugset Länsstyrelsen, Henrik Haugness Länsstyrelsen.

Delmål 2. Agneta Åkerlund Länsstyrelsen, Kaisa From, Trosa kommun, Anna Götzlinger Eskilstuna museer, Hugo Larsson Sörmlands museum, Erik Orviste Länsstyrelsen, Kjell Taawo, Sörmlands museum.

Delmål 3. Carina Jönhill Länsstyrelsen.

Delmål 4. Henrik Jonsson och Sven-Erik Geite Länsstyrelsen.

Delmål 5-8. Anders Jansson Länsstyrelsen.

Ett första förslag till regionala miljö mål för God bebyggd miljö togs fram under första halvåret 2003 och efter två månaders remisstid kom olika aktörer i länet in med en hel del synpunkter som har lett till ändringar till detta slutliga dokument.

God bebyggd miljö

Övergripande nationellt mål för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö

Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en lokalt och globalt god miljö. Natur- och kulturvärden ska tas tillvara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.

Inriktningen är att miljö kvalitetsmålet ska nås inom en generation.

Nationellt miljö kvalitetsmål beslutat av riksdagen (Prop. 1997/98:145, bet. 1998/99MJU:6, rskr. 1998/99:183)

Det goda livet i Sörmland

En av förutsättningarna för det goda livet är en god bebyggd miljö. En miljö som främjar god hälsa för invånarna och som lyfter fram estetiska och kulturella värden liksom ett bra lokalklimat med gröna oaser och miljöer i den byggda miljön. En förutsättning för sörmlänningarnas goda liv är en god livsmiljö utan skadligt buller eller hälsoskadliga ämnen varken ute i offentlig miljö eller hemma i bostaden.

Sörmlands invånarantal ökar och länet har under de senaste åren varit ett av de län i Sverige som haft högst antal inflyttare. Det ställer särskilda krav på att det finns bostäder att flytta till. Utbyggnaden av bostäder har inte följt med i samma takt som efterfrågan och av länets kommuner är det i nuläget sex som har bostadsbrist.

Vi ser att det huvudsakliga nytillskottet av bebyggelse i det växande Sörmland sker i våra städer och tätorter. Det är också där det största behovet av god planering finns. Landsbygdens byar och bebyggelsegrupper kompletteras så att det gynnar en balanserad lokal utveckling.

Ett långsiktigt hållbart utveckling i länet förutsätter en väl framförhållen planering där samtliga aspekters värden, d v s att ekologiska, ekonomiska och sociala värden alla möts.

Förutsättningar för en långsiktigt hållbar utveckling i länet är att vi brukar och nyttjar de resurser vi har på ett sätt så att inte framtida generationer blir lidande för det.

God bebyggd miljö – delmål 1

Planeringsunderlag

Nationellt mål

Senast år 2010 ska fysisk planering och samhällsbyggande grundas på program och strategier för

- hur ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur kan åstadkommas så att bilanvändningen kan minska och förutsättningarna för miljöanpassade och resurssnåla transporter förbättras
- hur kulturhistoriska och estetiska värden ska tas till vara och utvecklas
- hur gröns- och vattenområden i tätorter och tätortsnära områden ska bevaras och utvecklas och andelen hårdgjord yta inte ökas
- hur energianvändningen ska effektiviseras, hur förnybara energiresurser ska tas till vara och hur utbyggnad av produktionsanläggningar för fjärrvärme, solenergi, biobränsle och vindkraft ska främjas

Regionala mål

Fysisk planering och samhällsbyggande i Sörmland skall senast 2010 grundas på program och strategier för

- att en långsiktigt hållbar bebyggelsestruktur utvecklats så att våra tätorter består av ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur.
- en effektiv och lättillgänglig kollektivtrafik så att fler resor sker med kollektiva färdmedel såväl i tätorterna som inom och utom länet.
- att möjliggöra en säker och trygg miljö i våra tätorter för ökat cyklande och gående.
- bevarande och brukande av den befintliga bebyggelsens karaktär och estetiska värden.
- att bevara och utveckla tätorternas värdefulla gröns- och vattenområden och de tätortsnära rekreationsområdena och inte öka andelen hårdgjord yta per invånare.
- att stora opåverkade områden bevaras och uppmärksammas som en tillgång för länet.
- att effektivisera energianvändningen och öka användningen av förnybara energiresurser.
- hur riskerna i samhället kan minska genom förebyggande åtgärder.

Indikatorer:

Antal aktuella program för;

- *Transporter*
- *Kulturhistoriska och estetiska värdenas bevarande och brukande*
- *Grön- och vattenområden*
- *Stora opåverkade områden*
- *Energianvändning*
- *Riskhantering*

Bakgrund till delmålet

Sörmlands flerkärniga struktur är inte unik, men i kontrast till Stockholms stadslandskap erbjuder Sörmland en stor mängd olika landsbygdsmiljöer. Länets historiska fastighetsstruktur med många stora lantegendomar har påverkat dess struktur och det finns en rik historia att ta fasta på och utveckla länet utifrån. Med den regionförstoring som pågår och som Sörmland med sina invånare är en del av ställs krav på att Sörmland har en god bild av sina tillgångar och förutsättningar för att på ett bra sätt ha helheten för ögonen vid kommande planering för en långsiktigt hållbar utveckling i länet och regionen.

En viktig del i detta utgörs av det resande som sker och som enligt prognoser kommer att öka, både det vardagliga pendlandet och fritidsresandet. För att detta ska ske så att så liten del som möjligt leder till ökade störningar i sörmlänningarnas livsmiljöer och länets miljö i övrigt krävs ett bra planeringsunderlag på ett tidigt stadium i planeringsprocesserna så att målkonflikter och åtgärder som leder till negativa konsekvenser för både människor och miljö i länet kan undvikas. Genom att tätorterna erbjuder ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur blir de attraktiva med liv och rörelse och samtidigt trygga och långsiktigt hållbara då bättre förutsättningar för resurssnålt resande skapas.

Det stora tillskott på bostäder som vi ser behov av i länet utifrån det ökande invånarantal kommer huvudsakligen tillföras våra städer och tätorter. Detta då de flesta efterfrågar service och goda kommunikationsmöjligheter i sin närhet. Det är också i städerna och tätorterna som det största behovet av planeringsinsatser bör göras, det är där som tankarna på funktionsblandning av byggnader är viktig att tillgodose.

Samhällsbyggande och fysisk planering innehåller alltid en avvägning mellan olika och ofta motstående intressen och det är uppenbart att konflikter och olika synsätt finns. Den kommunala översiktsplanen är ett viktigt instrument för att skapa en helhetssyn i planeringen, stärka medborgarinflytandet och påverka utvecklingen i riktning mot ökad hållbarhet, utifrån såväl ekologisk som ekonomisk och social aspekt. Det finns utifrån ett statligt perspektiv ett ökande behov av att på regional nivå ta fram planeringsunderlag som viktiga grunder för den kommunala planeringen.

En hälsosam, funktionell och tilltalande bebyggelsemiljö ökar attraktiviteten och potentialen för en gynnsam utveckling av välfärd, sysselsättning och ekonomi. För att åstadkomma detta måste byggandet av nya bostäder hållas uppe genom att behoven analyseras och planeringen ligger i takt. Metoder för att stimulera bostadsbyggandet måste utvecklas.

Gröna och blå miljöer inklusive tätortsnära friluftsområden liksom estetiska och kulturhistoriska byggnader och miljöer höjer skönhetskänslan i tätortsmiljön, förbättrar det lokala klimatet och luftkvaliteten samt erbjuder möjlighet till rekreation och lek. Det är en förutsättning att tidigt ha med dessa värden i planeringen så de kommer fram och blir tillgängliga för medborgarna. Dessa värden och målen för att de bibehålls och förstärks har en direkt koppling till Folkhälsomålen.

För att uppnå ett hållbart transportsystem såväl inne i tätorter som i länet i övrigt bör trafikplaneringen finnas med på ett tidigt stadium i planering av bebyggelse och övriga strukturer. Genom att öka möjligheter för miljövänligare transportmedel, såsom kollektiva färdmedel, i tätorterna och att inte öka andelen personbilstrafik kan en bättre lokal miljö främjas och invånarnas hälsa förbättras. Ett viktigt led i detta är att öka förutsättningarna för gång- och cykelresande med ett väl utbyggt gång- och cykelvägnät som är säkert, tryggt och inbjudande. Ett exempel på program där detta kan utvecklas är de så kalla MaTs-programmen (Miljöanpassade Transportsystem).

Den rika kulturmiljö som erbjuds i Sörmland tillsammans med det unika att samtliga tätorter i länet har en stor närhet till natur med både grön- och vattenområden bör tas tillvara och brukas på ett sätt så att det finns kvar även till kommande generationer. Ett steg i detta är också att det finns relativt opåverkade områden som är stora och sammanhängande och därmed värdefulla för länet.

Energianläggningar och andra större infrastruktursatsningar kräver stora markutrymmen och konflikter uppstår ibland med andra samhällsintressen. Hanteringen av farligt gods på transportleder i länet kan innebära stora risker. Ett brett och heltäckande underlag till grund för tidig planering och beredskap för hantering av dessa frågor leder till bättre förutsättningar att hantera målkonflikterna.

Statens energimyndighet gör varje år en rapport om energianvändningen i landet, i den kan man också se för varje sektor hur mycket energi som förbrukas och till vad. Det finns i länet också en regional energibalans som Energikontoret sammanställt, den visar bland annat från vilka källor länets energitillförsel kommer och användningen översiktligt. En del av länets kommuner har gjort energiplaner i vilka kommunen redovisar sin energisituation och mål för tillförsel och förbrukning i framtiden. Det finns alltså en del framtaget material i frågan, särskilt om hur det ser ut just nu. Däremot kvarstår behov av att fler aktörer utför program och strategier för hur målen med effektivare användning nås och hur användning av förnybara energiresurser ökar.

Tillståndet i Sörmland

Av Sörmlands nio kommuner har cirka hälften en aktuell (antagen 2001 eller senare) översiktsplan. Några kommuner håller på med arbetet att ta fram ny ÖP. Innehållet och omfattningen av dem varierar och en del kommuner har lagt in flera delar i ÖP medan andra har speciella strategier/program vid sidan om, antingen som underlag för ÖP arbetet eller som helt separata program för särskilda frågor inom kommunens samhällsplanering.

Planeringsunderlag bredvid ÖP varierar också väldigt mycket mellan kommunerna. Omfattningen av, om kommunen överhuvudtaget tagit fram underlag för de olika frågorna skiljer sig helt i länet.

De separata underlagen/strategierna/programmen som finns hos en del av kommunerna rör bland annat; kommunens tätortsnära grön- och blåstrukturer, plan för bevarande av kulturhistoriska miljöer, arkitekturprogram, cykelprogram, inventeringar av naturmiljöer, bullerstörningar, kulturmiljöer med mera. Genomgående kan sägas att det finns en hel del kunskap om vad som finns i olika kommuner för olika sektorer men det saknas generellt sett en helhetsbild med sammanvägning av olika värden och framförallt en kommunal bild av vad målen, visionerna för kommunerna är. Vart vill kommunerna med sina värden och hur ska det behandlas i framtiden? Förhoppningen är att detta miljömålsarbete kan utgöra en viktig del i det arbetet.

I övrigt finns en del planeringsunderlag på regional nivå, här finns dock en hel del kvar att göra i riktning att nå de regionala mål som satts upp.

God bebyggd miljö – delmål 2

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Nationellt mål

Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen ska senast år 2010 vara identifierad och ett program finnas för skydd av dess värden. Samtidigt ska minst 25 procent av den värdefulla bebyggelsen vara långsiktigt skyddad.

Regionala mål

Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen samt platser och landskap med särskilda värden i Södermanland ska senast år 2010 vara identifierade och ett program finnas för skydd av dess värden. Samtidigt ska minst 25 procent av den värdefulla bebyggelsen vara långsiktigt skyddad. Målet bryts ner genom att

Senast år 2010 ska det finnas aktuella kulturmiljöprogram på kommunal och regional nivå.

Samtliga nya och ändrade översiktsplaner och detaljplaner ska omfatta skydd av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer.

Senast år 2010 ska samtliga kommuner i länet upprätta områdesbestämmelser så att i kulturmiljöprogrammen utpekade byggnader och bebyggelsemiljöer får ett adekvat skydd exteriört och interiört.

Samtliga länets kommuner ha tillgång till antikvarisk kompetens senast år 2007.

Indikatorer:

- Andel av länet som omfattas av aktuella kulturmiljöprogram
- Antal upprättade översiktsplaner med skyddade kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer
- Antal upprättade detaljplaner med skyddade kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer
- Antal upprättade områdesbestämmelser
- Antal skyddade kulturhistoriskt värdefulla byggnader (q och byggnadsminnen) och miljöer
- Antal kommuner med tillgång till antikvarisk kompetens

Bakgrund till delmålet

Att leva i en god bebyggd miljö innebär att omgivningen ger en rik och varierad stimulans i form av läsbara orsakssamband mellan nutid och dåtid, kännedom om olika tiders sätt att tänka, leva och bygga samt variationsrika upplevelser som kan vara kopplade till dessa insikter men som även kan utgöras av exempelvis meroreflekterade skönhetsupplevelser. Förutsättningen för detta är att det livsrum man till stor del vistas i, vilket på ett personligt plan kan variera från ett lokalsamhälle till regioner av olika format, kan uppvisa en rik förekomst av bebyggelse från olika tider och olika sammanhang. Såväl herrgårdsmiljöer som industribyggnader, torpstugor och miljonprogramsområden har relevans i detta sammanhang. Det är av vikt att miljöerna i såväl detalj som helhet har bibehållna autentiska uttryck för att därigenom på ett sakligt sätt ge perspektiv på olika människors historia, olika samhällsfenomen, olika produktionssystem och tekniska lösningar samt olika tidstypiska estetiska uttrycksmedel och uttryckssätt. För att bibehålla dessa kvalitéer måste samtidigt avtryck i form av anläggningar och byggnader respektera de befintliga strukturerna samtidigt som de uttrycker sin samtid och sin funktion för att på så sätt lägga ännu ett kvalitativt tidsskikt till bebyggelsemiljön.

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer och bebyggelse har registrerats i kulturmiljöprogram delvis som underlag för översikts- och detaljplanering. Varje kommun ska ha en kommuntäckande översiktsplan, där det framgår hur miljön ska utvecklas. I detaljplaner ska gränser för bl.a. bebyggelse anges. Dessa omfattar ofta ett eller flera kvarter. Om kommuner vill säkerställa ett syfte i översiktsplanen inom ett begränsat område som inte har detaljplan kan områdesbestämmelser antas. Översiktsplanen är endast rådgivande, men detaljplaner och områdesbestämmelser är bindande. Genom q-beteckning i detaljplan respektive områdesbestämmelse kan kulturhistoriskt värdefulla byggnader skyddas enligt plan- och bygglagen (PBL). Endast ett begränsat antal byggnader kan komma ifråga för skydd som byggnadsminnen enligt KML, varför resterande del blir ett ansvar för kommunerna enligt PBL. I plan- och bygglovshandlingen behövs ökad antikvarisk/kulturhistorisk kompetens. Det kan ske bl.a. genom att bebyggelseantikvartjänster inrättas i kommunerna eller genom att Sörmlands museum fungerar som remissinstans.

Speciellt för Sörmland

I Sörmland finns det fornlämningar från tio årtusenden. Landskapet är ett landhöjningsområde som har omvandlats successivt sedan isavsmältningen för drygt 10,000 år sedan, då området låg under vatten. Som ett resultat av den processen kan den äldsta skärgården med spår efter stenålderns människor idag hittas i höglänta markområden, bestående av morän, berg och myrar och olämpliga för odling. Områdena är därför intakta och idealiska kunskapskällor för studier av pionjärbosättningar. Bosättningen har i stort sett följt den vikande kusten och i vissa landskapsavsnitt representerar lämningarna ett historiskt tidsdjup med stora pedagogiska värden.

Spår efter odling finns redan från stenålder, men det var först under bronsålder som ett verkligt agrarsamhälle etablerades och mer monumentala byggnadsverk började uppföras. Sörmlands hållristningsfigurer skiljer sig från dem i omgivande landskap. Sörmland har flera fornborgar än något annat län, några verkligt omfattande järnåldersgravfält och rikligt med runstenar. Många av dagens byar och gårdar ligger i anslutning till fornlämningar från brons- och järnålder vilket tyder på en lång bebyggelsekontinuitet.

Sörmland präglas i hög grad av de många herrgårdarna och slotten. De stora godsen har snabbt tagit till sig nyheter beträffande såväl jordbruk som arkitektur. Ofta har de präglat utformningen av bebyggelsen, både huvudbyggnader och ekonomibyggnader. Som kontrast till moderniseringen av de storskaligt drivna godsen är de småskaliga jordbruken i deras skugga ofta påfallande ålderdomliga. Modernt och ålderdomligt jordbruk har existerat sida vid sida. Även vägnätet är bitvis ålderdomligt.

Även fisket har varit knutet till jordägaren vilket har gjort att det inte har kunnat uppstå fiskelägen av den typ som finns på västkusten. Bebyggelsen i skärgården bestod av små gårdar

och torp med små, utspridda åkerlappar. I dag bedrivs jordbruk bara på några få av dessa och mycket åker- och betesmark håller på att växa igen. Husen har blivit sommarbostäder och ekonomibyggnader och sjöbodar förfaller och försvinner.

Landskapet delas i en nordlig och sydlig del av det höglänta skogsområdet Mälarmården. Där har bedrivits bergsbruk och järnhantering i större eller mindre skala, liksom nära gränsen mot Östergötland och Närke. Många av de små järnbruken har varit nedlagda länge medan andra har utvecklats till modern industri under 1900-talet.

Under medeltiden var åarna de främsta kommunikationslederna. Vid åmynningar vid såväl Östersjökusten som Mälarstranden skapades utskieppnings- och handelsplatser som sedan blev städer. Länets städer är sinsemellan mycket olika men kan grovt indelas i medeltida städer och stationssamhällen.

Närheten till Stockholm har säkert spelat en viss roll för utvecklingen i länet. Det har alltid funnits penningstarka och inflytelserika personer som har varit villiga att lägga sina pengar på en herrgård, ett bruk eller en industri och därigenom spelat en roll i det lokala samhälls- och näringslivet. Detta har på samma gång skapat en stor arbetarklass både inom jordbruket och industrin. Attraktiva orter och platser vid havet och sjöarna dragit till sig sommargäster och i dag pendlare, vilket ökar efterfrågan och driver upp priserna.

Tillståndet i Sörmland

Länet upplever nu ett bebyggelsetryck på grund av dess närhet till huvudstaden. Människor söker ett boende på landsbygden, där attraktionen utgörs av det sörmländska kultur- och naturlandskapet. Jordbruket omstruktureras, enheterna blir färre och större. Nya regler för djurhållning gör att äldre ladugårdar och andra fähus blir olönsamma och läggs ner. Äldre gårdar omvandlas till hästgårdar och byggnaderna får en ny funktion eller överges samtidigt som en ny spridd bebyggelse etableras. Boendet på landet har idag en urban karaktär, med ett stort bilberoende. Länets städer utsätts för ett bebyggelsetryck bl.a. genom de förbättrade kommunikationerna, som möjliggör boende i de sörmländska städerna och arbete i huvudstaden. Strukturuomvandling av den sörmländska industrin har fått till följd att äldre industribesbyggelse övergetts. En omvandling pågår av de äldre industrimiljöerna för andra verksamheter såsom bostäder och institutioner/kontor. Genom den ökade bosättningen i Sörmland kommer värdefulla miljöer att brukas framgent, vilket är positivt. Industrin övergår till tjänster och handel, vilket har fått till följd att extern handels- och lagerverksamhet söker sig till städernas närhet varifrån det finns goda kommunikationer på lagom avstånd från huvudstaden. Etablering av nya infrastrukturexploateringar påverkar det sörmländska kulturlandskapet.

Det ökande intresset för bosättning i Södermanland ställer särskilda krav på att planera för en hållbar utveckling av länets kulturmiljöer.

Behovet av kunskapsuppbyggnad är stort framförallt när det gäller vilka miljöer som är hotade samt hur och varför. Det är särskilt angeläget att färdigställa fornminnesinventering och bebyggelseanalys för Strängnäsområdet.

Det saknas en effektiv kulturmiljöövervakning för att mäta de förändringar som sker. De flesta kommuner saknar antikvarisk kompetens.

Faktaruta om länets program:

- Länet har ett fyrtiotal enskilda och ett tiotal statliga byggnadsminnen samt 102 kyrkor som är skyddade.
- Det finns ett regionalt kulturminnesvårdsprogram för hela länet från 1988, där 197 kulturhistoriska miljöer beskrivs.
- I länet finns 59 riksintressemiljöer.
- Byggnadsinventeringar har företagits i alla kommuner.
- De stora strukturerna i länets bebyggelseutveckling kan sägas vara beskrivna.

God bebyggd miljö – delmål 3

Buller

Nationellt mål

Antalet människor som utsätts för trafikbullerstörningar överstigande de riktvärden som riksdagen ställt sig bakom för buller i bostäder ska ha minskat med 5 procent till år 2010 jämfört med år 1998.

Regionala mål

Antalet sörmlänningar som utsätts för trafikbullerstörningar överstigande de riktvärden som riksdagen ställt sig bakom för buller i bostäder ska ha minskat med 5 procent till år 2010 jämfört med år 1998.

Områden som upplevs som tysta kartläggs och lyfts fram som en tillgång för länet, senast år 2010.

Lägre andel av tillfrågade sörmlänningar utsätts för bullerstörningar i bostaden eller på arbetsplatsen jämfört med år 2000. (Liv & Hälsa, enkätundersökning)

Indikatorer:

- *Antal sörmlänningar som störs av trafikbuller överstigande de av Riksdagen fattade riktvärdena.*
- *Antal gällande ÖPn år 2010 som berör frågan om stora opåverkade områden.*
- *Andel sörmlänningar som störs av någon typ av buller i hemmet eller på arbetsplatsen, jämfört med år 2000.*

Bakgrund till delmålet

Buller är det miljöproblem som påverkar flest, mer än två miljoner människor i Sverige utsätts i dag för alltför höga bullernivåer enbart från trafiken. Dessutom tillkommer t.ex. buller från grannar och fläktar. Det är känt att buller ger sämre livskvalitet och försämrar inlärning. Nya studier tyder även på att buller ökar risken för förhöjt blodtryck. En viktig del i en god bebyggd miljö är närheten till grönområden och oförstörda naturmiljöer. Liksom att det finns områden som upplevs som tysta, sådana områden är en stor tillgång för länet och med dessa kartlagda och i hög grad skyddade för störande verksamheter och etableringar har länet en konkurrensfördel.

Tillståndet i Sörmland

Trafikbuller

Sörmlands län är ett genomfartslän vad gäller både vägtrafik och spårbunden trafik. Detta innebär också höga bullernivåer längs infrastrukturstråken. Längs de större stråken är boendet dock begränsat och trafikbuller är ett större problem inne i tätorterna än utanför de tätbebyggda områdena.

Uppskattningsvis är cirka 3 000 bostäder längs det kommunala vägnätet i länet utsatta för trafikbuller över de normativa värden som finns. Vidare har bedömning gjorts av Banverket att år 1998 hade cirka 10 000 personer, boende längs järnvägsnätet i länet maximala ljudnivåer som överstiger 45 dBA. Antalet störda år 2002 bedöms vara oförändrat jämfört med år 1998.

I en undersökning som landstingen i ett antal län tillsammans utförde; **Liv & Hälsa 2000** framkom att 8% av 18-79-åringarna i Södermanlands län, dvs cirka 14 000 stycken upplever buller i och runt sin bostad *ofta*. 62% har *sällan*, *ibland* eller *ofta* upplevt buller. Från undersökningen framkom vidare att cirka 24% av de arbetande sörmlänningarna är utsatta för buller på sin arbetsplats *dagligen* och 64% av de arbetande utsätts *sällan*, *någon dag i veckan* eller *varje dag*.

De flesta av kommunerna har i sina trafiknätsanalyser identifierat vissa gator och stråk efter vilka trafikbullret ligger över riktlinjerna. Ett fåtal av kommunerna har strategier och handlingsplaner för att åtgärda fastigheterna längs de utsatta stråken.

Faktaruta – Riktvärden för trafikbuller

Vägbunden trafik

Följande riktvärden för trafikbuller bör inte överskridas vid nybyggnation av bostadsbebyggelse eller vid nybyggnation eller väsentlig ombyggnad av trafikinfrastruktur:

- 30 dB(A) ekvivalentnivå inomhus
- 45 dB(A) maximalnivå inomhus nattetid
- 55 dB(A) ekvivalentnivå utomhus (vid fasad)
- 70 dB(A) maximalnivå vid uteplats i anslutning till bostad

Flygtrafik

55 dB(A) utomhusnivån avses för flygbuller. I de fall utomhusnivån inte kan reduceras till nivåer enligt ovan bör inriktningen vara att inomhusvärdena inte överskrids.

Spårbunden trafik

Vid åtgärd i järnväg eller annan spåraneläggning avser riktvärdet för buller utomhus:

- 55 dB(A) ekvivalentnivå vid uteplats
- 60 dB(A) ekvivalentnivå i bostadsområdet i övrigt

www.naturvardsverket.se

Övrigt buller

I våra tätorter störs boende och arbetande av, förutom trafikbuller även industribuller, konserter och andra tätortsrelaterade ljud. Kommunerna har ansvaret för tillfälliga arrangemang som alstrar mer ljud än vanligt. Socialstyrelsen m fl arbetar med att ta fram kunskap om hur vi påverkas av tillfälliga och ihållande höga ljudnivåer och genom att tydligt visa samband mellan tinnitus och t ex höga ljudnivåer på konserter och discon kan tydliga mål och åtgärder för att minska detta hälsoproblem tas fram. Utifrån denna kunskap kan kommunerna besluta om lokala föreskrifter som reglerar tillfälligt buller.

Inom ramen för tillståndsgivning för industrier och verksamheter finns tydliga riktvärden och detta följs upp kontinuerligt så att de inte ska störa mer än tillståndet medger.

God bebyggd miljö – delmål 4

Uttag av naturgrus

Nationellt mål

2010 ska uttaget av naturgrus i landet vara högst 12 miljoner ton per år och andelen återanvänt material utgöra minst 15 procent av ballastanvändningen.

Regionala mål

Uttagen av naturgrus ska år 2010 huvudsakligen ske för betongproduktion och vattenrening.

Senast till år 2006 ska användningen av naturgrus och restprodukter i länet vara kartlagd. Det skall också finnas en handlingsplan som syftar till att det nationella delmålet uppfylls.

Indikatorer:

- *Uttagna mängder naturgrus.*
- *Hur stor del av länets användning av naturgrus som är kartlagd.*
- *Andelen återanvänt material.*

Bakgrund till delmålet

Det nationella målet medger i stort sett ingen brytning annat än för de så kallade oundgängliga behoven vilka bedöms uppgå till ca 3 miljoner ton/år, inklusive de mängder som tas ut i samband med detta (totalt 12 milj. ton/år). Med oundgängliga behov menas i detta fall de tillämpningar där naturgrus har entydiga tekniska fördelar vilket i dagsläget till övervägande del avser material för betongproduktion (>2,5 milj. ton/år) samt i mindre omfattning även sand för vattenreningsändamål. Försök med att byta ut naturgrus mot i första hand bergkross för både vattenrening och betongproduktion pågår.

Miljömålsrådet har på regeringens uppdrag påbörjat arbetet med en fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen med syfte att lämna ett underlag till regeringen i februari 2004. Sveriges Geologiska Undersökning har därför på uppdrag av Boverket tagit fram ett underlag (SGU-rapport 2003:8) till den fördjupade utvärderingen som berör delmålet naturgrusuttag. I rapporten pekar man bl a på att efterfrågan, tillgången och styrkan hos motstående intressen skiljer sig åt i olika delar av landet och att möjligheten att använda naturgrus utöver de oundgängliga behoven måste bedömas lokalt. Man slår också fast att kunskaperna om återanvända och återanvändbara volymer är för dåliga. En tolkning av detta är att vissa län kan behöva stå för en betydligt större eller mindre andel av det totala naturgrusuttaget i landet än i dagsläget, beroende på bl a restprodukttillgången och betongindustrins storlek, och att man därför inte bör besluta om kvantifierade regionala mål förrän kunskaperna om såväl de nationella som regionala förhållandena är tillräckligt belysta.

Tillståndet i Södermanlands län

Naturgrusmålet

Mängden uttaget naturgrus finns i form av produktionsuppgifter som varje år lämnas till Sveriges geologiska undersökning SGU. Dessa produktionsuppgifter ligger till grund för SGU:s nationella statistik. Under senare år har andelen naturgrus i ballastanvändningen minskat i hela landet. Dock har användningen i Sörmland inte minskat i samma utsträckning vilket främst beror på att det i dagsläget finns för få bergtäkter länet. Under 2001 producerades något mer än 1 000 000 ton naturgrus och ungefär 800 000 ton bergkross. Siffrorna har varit relativt stabila över de senaste åren med en liten minskning av naturgruset.

Vissa branschföreträdare anser att naturgrustäkterna till stor del kommer att försvinna av sig själva på sikt. Dels är det uttagbara materialet på väg att ta slut i många klassiska grusfyndigheter, dels sjunker efterfrågan på naturgrus då bergkross ses som det, i många fall, överlägset bästa materialet. Användningsområden för ballast är följande ~45% till väg, ~20% till betong, ~15% till fyllnad och ~20% övrigt, dessa siffror har legat relativt stabilt över en 4 årsperiod. Siffrorna för hela landet var 2001: Väg 55% Betong 11% Fyllnad 17% och Övrigt 17%. Södermanland, Uppland, Västmanland, Halland och Gotland är de län i Sverige som har högst andel naturgrus av den totala ballastproduktionen. För Sörmlands del beror detta framförallt på bristande tillgång på bergkrossmaterial samt en högre avsättning till betongproduktion än riksgenomsnittet.

Återvinningsmålet

Utöver kända produktionsuppgifter vet vi inte hur mycket material som för närvarande återanvänds inom ballastindustrin och i dagsläget finns inga återvinningscentraler eller liknande som kan ta hand om bygg-, anläggnings- eller schaktmassor. Förr skickades sådana massor till deponi eller dylikt men med gällande lagstiftning har detta förfarande blivit antingen för dyrt eller olagligt. I dagsläget sker denna masshantering till stor del utanför kommunernas och länsstyrelsens kontroll.

Sörmland har så vitt vi kan bedöma bra förutsättningar både vad gäller transportlängder för återvinningsbart material och tillgången på restprodukter från andra verksamheter, t ex SSAB och dess kringverksamheter. Idag "produceras" 220 000 ton hyttslagg varje år och ur den tillverkas alla möjliga produkter till vägar, jordförbättringsmedel, bindemedel m.m.

Avfall och deponier

Nationella mål

Mängden deponerat avfall exklusive gruvavfall ska minska med minst 50 procent till år 2005 räknat från 1994 års nivå, samtidigt som den totala mängden genererat avfall inte ökar.

Samtliga avfallsdeponier har senast år 2008 uppnått enhetlig standard och uppfyller högt uppställda miljökrav enligt EU:s beslutade direktiv om deponering av avfall.

Regionala mål

Mängden deponerat avfall ska minska med minst 50 procent till år 2005 räknat från 1994 års nivå samtidigt som den totala mängden genererat avfall inte ökar.

Samtliga avfallsdeponier har senast år 2008 uppnått enhetlig standard och uppfyller högt uppställda miljökrav enligt EU:s beslutade direktiv om deponering av avfall.

Slam producerat vid kommunala reningsverk skall huvudsakligen återföras till jordbruksmark

Indikatorer:

- Total mängd genererat avfall och andelen som går till; deponi, återvinning eller förbränning.
- Totalt antal deponier och antal som uppfyller uppställda miljökrav enligt EU:s direktiv om deponering av avfall.
- Deponerad mängd avfall per person och år
- Slamanvändning till olika ändamål.

Bakgrund till delmålet

EU:s avfallshierarki innebär att avfallets uppkomst i första hand skall förebyggas och att det avfall som trots detta uppkommer skall vara så ofarligt som möjligt. Uppkommet avfall skall i första hand återanvändas i andra hand materialåtervinnas eller i tredje hand utnyttjas för energiproduktion. I sista hand skall avfallet deponeras på ett säkert sätt. En rad åtgärder har genomförts eller är på gång vilket bedöms bidra till att delmålet uppfylls.

Producentansvar och frivilliga åtaganden är införda för olika produktområden och översyn pågår av systemet. Avfallsskatt är införd för det avfall som deponeras (fr.o.m. 2000). En utredning har skett av konsekvenserna att även införa en skatt på förbränning av avfall. Krav på utsortering och förbud mot deponering av utsorterat brännbart avfall trädde i kraft den 1 januari 2002. Ett generellt förbud mot deponering av organiskt avfall träder i kraft den 1 januari 2005. Regeringen bedömer att de vidtagna och planerade åtgärderna tillsammans med föreslagna åtgärder under strategin för giftfria och resurssnåla kretslopp, som omfattar en miljöorienterad produktpolitik kommer att bidra till att delmålet uppfylls.

Bygg- och rivningsavfall är ett område där stort behov finns av lösningar eftersom det innehåller en mängd miljöstörande material och sortering och återvinning endast sker i begränsad omfattning. Mål inriktade direkt på denna avfallskategori saknas i dagsläget. Bygg- och rivningsavfallet inryms dock i det övergripande målet om en 50-procentig minskning till år 2005.

Då fosfor är en ändlig resurs bör målsättningen för slam producerat främst vid de kommunala reningsverken och för lämpligt kompostmaterial vara att detta material skall återföras till jordbruksmark.

Tillståndet i Södermanlands län

Avfall av olika slag deponeras idag på ett antal deponier i länet varav endast en tar emot hushållsavfall. I Katrineholms kommun planeras byggande av en förbränningsanläggning för avfall.

Statistik som presenteras på Miljömålsrådets hemsida (www.miljomal.nu) visar att 1994 deponerades i genomsnitt 258 kg hushållsavfall per person och år i Södermanland, denna siffra kan jämföras med snittet för riket som samma år var 155 kg.

Tack vare utökad källsortering och producentansvar har mängden deponerat hushållsavfall dock minskat kraftigt från denna nivå. Förbud mot deponering av brännbart och komposterbart avfall kommer ytterligare minska behovet av deponering de närmaste åren.

God bebyggd miljö – delmål 7 och 8

Inomhusmiljö och energianvändning i byggnader

Nationella mål

År 2020 skall byggnader och deras egenskaper inte påverka hälsan negativt.

Därför skall det säkerställas att:

- samtliga byggnader där människor vistas ofta eller under längre tid senast år 2015 har en dokumenterat god ventilation,
- radonhalten i alla skolor och förskolor år 2010 är lägre än 200 Bq/m³ luft och att
- radonhalten i alla bostäder år 2020 är lägre än 200 Bq/m³.

Miljöbelastningen från energianvändningen i bostäder och lokaler minskar och är lägre år 2010 än år 1995. Detta skall bl.a. ske genom att den totala energianvändningen effektiviseras för att på sikt minska.

Regionala mål

År 2020 skall byggnader och deras egenskaper inte påverka hälsan negativt.

Därför skall det säkerställas att:

- samtliga byggnader där människor vistas ofta eller under längre tid senast år 2015 har en dokumenterat god ventilation,
- radonhalten i alla skolor och förskolor år 2010 är lägre än 200 Bq/m³ luft och att
- radonhalten i alla bostäder år 2020 är lägre än 200 Bq/m³.

Miljöbelastningen från energianvändningen i bostäder och lokaler per ytenhet minskar och är lägre år 2010 än år 1995. Detta skall bl.a. ske genom att den totala energianvändningen effektiviseras för att på sikt minska.

Indikatorer:

- Antal bostäder, skolor, förskolor och fritidshem med radonhalter över 200 och 400 Bq/m³
- Energiåtgång per ytenhet i nybyggda respektive äldre bostäder och kontor
- Andel byggnader där människor vistas ofta eller under längre tid med godkänd OVK¹

¹ OVK = Obligatorisk ventilationskontroll

Bakgrund till delmålet

Ventilation och radon

Det finns ett starkt vetenskapligt stöd för att sänka radonhalterna i inomhusluft. Det finns vidare starka skäl för att säkerställa att ventilationen i de byggnader där människor vistas stadigvarande eller under längre tid är ändamålsenlig. Ändamålsenlig ventilation har en positiv effekt på alla de faktorer som bevisats eller misstänks ha effekter på hälsan, inklusive radonhalten.

Socialstyrelsen genomför en översyn av det nu gällande riktvärdet för radonhalt på 400 Bq/m³ i inomhusluft för bostäder och allmänna lokaler. Utgångspunkt för översynen är att se när det är lämpligt att sänka riktvärdet till 200 Bq/m³. Riksdagen antog propositionen " Vissa inomhusmiljöfrågor" (2001/2002:128) i vilken det har specificerats två mål för radon: Radonhalten i skolor och förskolor ska vara lägre än 200 Bq/m³ senast år 2010 samt att radonhalten i bostäder ska vara lägre än 200 Bq/m³ senast år 2020. I förordningen (1988:372) om bidrag till åtgärder mot radon i egna hem är nu bidragsgränsen sänkt till 200 Bq/m³ vilket innebär att egna hem numera kan få bidrag för radonhalter under gällande riktvärde på 400 Bq/m³.

Fakta om radon

Markradon.

Den luft som finns i jorden har alltid hög radonhalt - från 5.000 till 2.000.000 Bq/m³. Eftersom lufttrycket inomhus oftast är lägre än utomhus, kan radonhaltig jordluft lätt sugas in i huset. Särskilt om marken är luftgenomsläpplig och husets grund otät. Inomhus kan radonhalten då bli hög - ända upp till 80.000 Bq/m³ har förekommit. Utomhus späds radonet snabbt ut.

Så gott som alla kommuner har låtit undersöka radonsituationen och har kartor som visar områden med hög, normal eller låg risk för radon. Men om stora mängder jordluft läcker in finns alltid risk för höga radonhalter inomhus. Därför bör alla bostäder med markontakt mätas med avseende på radonhalten.

Byggnadsmaterial.

Alla byggnadsmaterial som är baserade på sten avger radon, normalt i små mängder. Blå lättbetong däremot, avger mer radon än andra byggnadsmaterial.

Blåbetong är ett alunskifferbaserat byggnadsmaterial som tillverkades mellan 1929 och 1975. Har det använts i både inner- och ytterväggar samt bjälklag, kan det orsaka radonhalter på över 1.000 Bq/m³.

Hushållsvatten.

Det är ovanligt med höga radonhalter i kommunalt hushållsvatten. Ytvattentäkter innehåller nästan inget radon alls. Men djupborrade brunnar kan ge vatten med hög radonhalt. **Risken är större i områden där berggrundens halt av uran är högre än normalt**

När radonförande vatten används i hushållet avgår radon till inomhusluften. En grov tumregel är om radonhalten i vattnet är 1.000 Bq/l ger bidraget till inomhusluften upphov till en radonhalt på ca. 100 Bq/m³.

Det är inte bra att dricka vatten med höga radonhalter. Livsmedelsverket införde den 1 oktober 1997 följande gränsvärden för radon i Dricksvattenkungörelsen:

Kommunalt- och enskilt vatten	mer än 100 Bq/l mer än 1 000 Bq/l	(tjänligt med anmärkning) (otjänligt)
-------------------------------	--------------------------------------	--

Energianvändning

Eftersom 40 procent av den totala energianvändningen i Sverige går till fastighetssektorn är detta det kanske viktigaste området att påverka för att effektivisera energianvändningen och därmed minska miljöbelastningen.

Samtidigt måste målsättningen vara att den renaste energin är den som sparas och därmed aldrig används.

Tillståndet i Sörmland

Ventilation och radon

Problem med inomhusmiljön orsakas av många olika faktorer. En god ventilation är ofta grunden i problemlösningen. En god ventilation minskar koncentrationen av partiklar och emissioner i inomhusluften, liksom fukthalter och i vissa fall halterna av radon. Radon utgör en hälsorisk i de halter som kan uppstå inne i byggnader. I Södermanlands län saknas en regional sammanställning för hur radonsituationen ser ut i bostäder och lokaler.

Men 4 av 9 kommuner har rapporterat in resultat av radonmätningar i skolor och förskolor. I 23% av de genomförda mätningarna i dessa lokaler översteg radonhalten 200 Bq per kubikmeter. I 7% av fallen var radonhalten också högre än 400 Bq per kubikmeter.

Energianvändning

I Södermanland har de flesta större tätorterna idag ett väl utbyggt fjärrvärmenät vilket resulterat i minskad belastning från uppvärmningen. De flesta av de större panncentralerna har biobränsle som basbränsle vilket ger miljövinster. Utbyggnaden av fjärrvärmenäten fortskrider även om nyproduktion av friliggande villor inte alltid ansluts till dessa nät.

KÄLLFÖRTECKNING

Statens energimyndighet, www.stem.se

Statens statistiska centralbyrå, www.scb.se

Statens strålskyddsinstitut, www.sis.se

Naturvårdsverket, www.naturvardsverket.se

Socialstyrelsen, www.sos.se

Miljömålsrådet, www.miljomal.nu

Liv & Hälsa år 2000, Resultat från en undersökning om hälsa, levnadsvanor och livsvillkor, Landstingen i Sörmlands, Uppsala, Värmlands, Västmanlands och Örebro samt Bergslagssamverkan i södra Dalarna.

Utgivna rapporter under 2003:

Nr	Titel	Ansvarig utgivare
1	Uppföljning av "Miljö- och hushållnings-program för skärgården, december 1999"	Staffan Karlsson
2	Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen	Bo Wictorin
3	Regionala miljömål för Södermanlands län	Lena Mathiasson Carina Lundgren
4	Kilaåns sjöar	Lars Juhlin

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Ansvarig utgivare

År 2003

611 86 Nyköping
Tel växel: 0155-26 40 00
E-post: lansstyrelsen@d.lst.se

Carina Jönhill

Nr 5